

Miha Kovač

Çeviren: Eylül İdemen Doğramacı

Okumak Nefes Almaktır

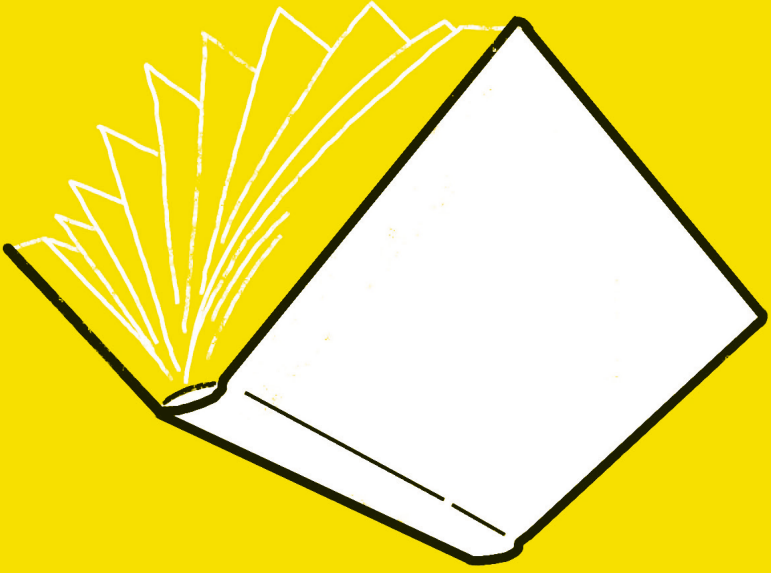
Dijital
Çağda
Kitap
Okumak
İçin 10
Neden



pörtakal



**DÜNYA BİRAZ
TUHAFLAŞTI,**



**KİTAPLAR BİRAZ
ÇAĞ DIŞI KALDI.**

Hayatım kitapların arasında geçti. Annem de babam da sıkı birer kitapseverdir, hatta seksen yaşındaki annem hâlâ kitap yazıyor ve çeviriyor. Hayat arkadaşım da bir okur, yazar ve editör; zaten bir zamanlar sevdiğim tüm kadınlar kitap okur ve yazardı. Üstelik kızım da kitapları sadece okumakla kalmıyor, yazıyor da. Kitaplar kariyerimi şekillendirmenin yanı sıra, hayatımdaki en değişmez varlıklar olarak yerlerini koruyorlar; tüm iş değişikliklerinde, ayrılıklarda ve taşınmalarda yanımdaydılar. Söz konusu kitaplar olduğunda tarafsız kalamadığımı kabul etmeliyim, onlara bayılıyorum. Ancak her aşk gibi, kitaplara olan zaafımın da gözü kör. Çoğu okur gibi ben de okumayı neden sevdiğimi, bu eylemin beni ve sevdiklerimi nasıl etkilediğini hiç sorgulamadım.

Birkaç yıl önce bir ilkbahar günü, insanların okuma, dinleme, izleme, birbirleriyle iletişim kurma ve medyayı kullanma şekillerinin genel bağlamda tamamen değiştiğini nihayet kabullendim. Bu değişiklikler beni kitap okumanın mantığını her zamankinden daha da ısrarla sorgulamaya itti.

Doğduğum kasabada bir kafede kızımın kahve içiyorduk. Kızım benimle konuşurken biriyle mesajlaşıyordu. Sohbetimize ara vermeden elinde telefonuyla masaya eğilmiş, ekrana arada bir göz atarak mesaj yazıyordu. Aslında biriyle sohbet ederken arada başka şeylere dalmak bizde bir aile geleneğidir. Bu huy, ailemizin teknolojik cihaz kullanmayan yaşça büyük üyelerinde bile vardır. Tuhaf olan, kızımın telefona bakmadan sürekli me-



saj yazabilmesiydi. Parmakları harflerin nerede olduğunu biliyormuş gibi cihazın yüzeyinde dans ediyordu; telefon, vücudunun bir parçası, hapşırdığında burnunu silmek kadar kolay bir şekilde insanlarla yazılı iletişim kurmasını sağlayan bir nevi iletişim proteziydi sanki.

Ben de ekran medyasını düzenli kullanıyorum ancak medya kültürüne farklı şekilde uyum sağlamamın da etkisiyle muhtemelen bu tür beceriler geliştirmedim. 1984'te Yugoslavya'daki Ljubljana Üniversitesi'nden mezun olurken edebiyat ve sosyoloji konulu bitirme tezimi daktiloda yazmıştım. Bu, bilgisayarda çalışmakla kıyaslandığında fiziksel olarak zorlayıcı bir işti. Sonra evimden 500 kilometre uzağa, Yugoslav Ordusu'na hizmet etmeye gittim ve sevdiklerimle iletişimimi –benden önceki onlarca neslin de yaptığı gibi– kendi elimle yazdığım mektuplarla sürdürdüm. Çarşamba akşamları –kışladan çıkıp yakındaki kasabaya gitme iznim vardı– eski moda telefon hattından evi aramak için postanede sıraya girerdim. Onlarca kasetçalardan taşan saçma sapan Yugo Pop şarkılarını ve kışladaki hoparlörlerin sesini, küçük kasetçalarımın Dead Kennedys ve Slovenyalı punk rock grubu Pankrti'yi dinleyerek bastırmaya çalışırdım. Bazen de şaşırtıcı derecede iyi filmlerin gösterildiği yerel sinemaya kaçardım.

Kitap da okurdum elbette çünkü internetin, akıllı telefonların ve Netflix'in icadından önceki yıllarda eğlencenin en ulaşılabilir hali kitaplardı. Ailem bana düzenli olarak kitap gönderirdi, ben de bazen yerel kitapçılara uğrardım. O zamanlar, bir Yugoslav ve Sloven olarak Slovence, Sırpça ve Hırvatçayı sorunsuzca okuyabiliyordum. Sırpça ve Hırvatçayı Yugoslav Halk Ordusu'na

girmeden önce öğrenmiştim; lise arkadaşlarımla birlikte Belgrad ve Zagreb'teki konserlere, oyunlara ve partilere gidince kitapçılara da uğradık. Oradaki kitaplar memleketim Ljubljana'dakilerden farklıydı, ayrıca kitapçılar da genellikle daha büyük ve hoştu. O zamanlar Londra, Paris ve Berlin'i gezmek daha maliyetliydi; Batı Avrupa'ya yapılacak en basit geziler bile Yugoslavlar için safran kadar pahalıydı. Ancak oralara ne zaman gitsem, eve bir çanta dolusu kitapla dönerdim. İngilizce ta o zamandan birinci yabancı dil olmaya başlamıştı, en azından benim için.

Bugün, Yugoslavya da askerlik günlerimde uğruna Sırbistan düzlüklerinde süründüğüm sosyalizm de yitip gideli çok oldu. Bu süreçte hayatım Oxford, Londra, Amsterdam, Frankfurt ve Washington'daki kitapçıları –en azından pandemi nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi aksayana kadar– bizzat gezebileceğim kadar güzel bir yöne evrildi. Zagreb ve özellikle Belgrad'sa birbirinden daha da uzaklaşarak iki uzak ufka dönüştü. Bu durum beni gerçekten üzüyor.

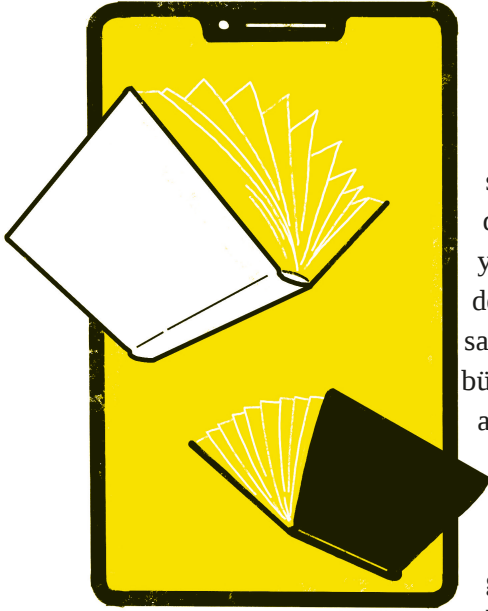
Ancak medyanın kapsamı, Avrupa'nın politik ve kültürel coğrafyasından da köklü bir değişime uğradı. Posta, daktilo, kasetçalar, kamera, televizyon, sinema, kitapçılar, kütüphaneler, kitaplar, gazeteler, haritalar ve pusulalar artık ciltsiz bir kitaptan da küçük ve cebimde güvenle taşıyabildiğim tek bir cihazda birleşti. Evrensellilięi ve sihirli işlevselliliği düşünöldüğünde, yeni nesillerin çok küçük yaşlardan itibaren ellerinde hep akıllı telefonlarla olması pek de şaşırtıcı değil.

Bilgiye erişim için kullanılan tüm araç gerecin, tüm kültür kurumlarının, mağazaların, medyanın ve iletişim yöntemlerinin cep boyutundaki bir cihaza sığması bence tarihteki en devrimsel değişimlerden biridir. Gündelik yaşam o kadar değişti ki zamanın sosyal düzeninin bir parçası olarak Yugoslav ordusunda ve bugün çok az kişinin anımsadığı bir ölkede hizmet eden Miha, 1980'lerin başından 2020'lerin başına bir zaman makinesiyle

ışınlanmış olsaydı, bir süre yolunu kaybederdi. Akıllı telefonlara evrenselliklerinden ötürü şimdiye kadar hayatımıza giren diğer tüm medya cihazlarından daha sıkı bağlandık. Sonraki bölümlerde de göreceğimiz gibi bu, duygularımızı ve düşüncelerimizi çeşitli şekillerde etkiliyor.

Ancak bu ışıltılı buluşun karanlık bir tarafı da var. Sahte haberlerle, modern dünyanın batılarıyla dolu haber akışı ve dünyanın süper güçlerinin sosyal medyanın yardımıyla kendilerinden önceki seçkin politik figürleri alt etmeyi başarmış hoyrat ucubelerin elinde olması, 1985'teki Miha'nın hayal bile edemeyeceği şeylerdi. Aynı Miha 2020'de de Donald Trump'a ve Boris Johnson'a bir akıllı telefona baktığı gibi kuşkuyla bakardı. Okuduğu üniversiteyi de garipserdi üstelik. Eğitim materyallerinin çoğunun kitap biçiminde olduğu ve öğrencilerden kitapların tamamını okumalarının beklendiği bu okulda, eğitim materyalleri artık makalelerden ve kitap bölümlerinden oluşuyor.

Bir kitabın tamamının okunması gerekliliği tarihe gömülmeye yüz tuttu. Önceki yüzyılda, bir üniversite hocasının ödev olarak yüzlerce sayfalık okumalar vermesi olağandı. Bugün böyle bir talep, bu kadar yoğun bir okumanın herhangi bir ders için belirlenen ECTS kredisinin sayısını katbekat aştığı gerekçesiyle büyük bir öğrenci isyanının fitilini ateşleyebilir. Sanat ve Toplum Bilimleri öğrencilerinin okuma dikkatini sürdürme üzerine aldığı eğitimin pratiğe dökülmesi gerekliliği artık mazide kaldı; toplumun bir kısmı için, filmlere ve



dizilere akıllı telefonlardan ulaşabilme kolaylığı nedeniyle, en temel vakit geçirme yöntemlerinden biri olarak kitap okumanın nostaljik bir uğraşa dönüşmesi gibi.

Bu açıdan bakıldığında, günümüzde kitap okumaya devam etmenin makul bir tarafı olup olmadığını sorgulayanların sayısının artması pek de şaşırtıcı değil. Bu sadece Avrupa'nın en şirin banliyölerinden biri olan memleketim için geçerli değil, bu kuşku eğitim için gittiğim başka ülkelerde de mevcut. Gerek ülkemdeki gerek yurt dışındaki üniversitelerde ders veren meslektaşlarımın bu konudaki fikirleri de cabası. Bu konuda yapılan tüm sorgulamalar, şu belirsizliğe mahal vermeyecek kadar açık bir soruya varıyor: *Bilginin daha kısa, çoğunlukla daha basit ve daha eğlenceli şekillerde erişilebilir olduğu dijital çağda neden basılı kitap okuyoruz ki? Bundan herhangi bir kazancımız oluyor mu? Kitap okumak bize ekran medyasından daha farklı ne vadedebilir ki?*

Bu mini kitapta bu sorulara verdiğim on cevabı bulacaksınız. Teknofobik olmadığımı baştan belirteyim. Aksine, ekran medyasını en az kitapları sevdiğim kadar seviyorum. Kitabın devamında anlatmak istediğim, ekran çağında kitap okumanın elli yıl önce yoksun olduğu yeni işlevler ve avantajlar üstlendiği ve bu avantajların kaçırdığınızda üzüleceğiniz kadar önemli olduğu.

Bu, kitap okumanın makul olup olmadığı sorusunun saçma olduğu anlamına gelmiyor elbette. Bu, yerinde bir soru ve neden yerinde olduğunu sonraki bölümde anlattım.

KİTAP OKUMANIN MAKUL BİR TARAFI KALDI MI?



Elli yıl önce böyle bir soru, soranı gülünç duruma düşürürdü.

Radyo, televizyon ve sinemanın varlığına karşın basılı kitap hikâye anlatıcılığının ve dolayısıyla eğlencenin temel araçlarından biri olduğu gibi, bilgiyi muhafaza etmenin ve aktarmanın da tek yoluordu.

Yirminci yüzyılda geçen çocukluğumda, siyah beyaz televizyonda sadece iki kanal vardı. Sosyalist bir ülkede büyüdüğümünden, yayınlanan çoğu program fazlasıyla sıkıcıydı ve kitaplarla kıyaslandığında bunları izlemek –dünyadaki herkes gibi– bizim için de mantıksızdı. Dolayısıyla çocukken televizyon dizilerinden hiç hoşlanmazdım çünkü tüm bölümler en heyecanlı yerinde biterdi. Sonraki hafta yeni bölüm yayınlanana kadar olan biteni unuttur, hatta bazen de araya yapmam gereken farklı şeyler girer ve diziyi takip edemez hale gelirdim. Kitaplar bu açıdan çok daha tercih edilebilirdi; onları istediğim zaman, istediğim yerde okuyabiliyor ve elimde oldukları sürece istediğim sürede bitirebiliyordum.

Bugün, dijital ekran medyası çağında, bir diziyi istediğim zaman ve müsait olduğum sürece izleyebiliyorum; bütün bölümleri parmağımın ucunda. Kitap okurken yapabildiğim gibi canım

sıkılınca ara verebiliyor veya günün ilk ışıklarına kadar devam edebiliyorum. Ayrıca Netflix uygulamamda ve HBO kitaplığında yüzlerce dizi var ve bunları TV veya bilgisayar ekranının yanı sıra, elime bir kitaptan bile daha iyi oturan bir akıllı telefondan bile izleyebiliyorum. Televizyon dizileri, özellikle de uzun ve yorucu bir günün ardından kitaplarımızla rekabet edebilmeyi de buna borçlu aslında. Dahası, televizyon kitaplıklarına yeni belgeseller eklendikçe popüler bilim, politika ve kültür alanında bir şeyler izlemek, aynı konularda bir şeyler okumanın yerini de alabiliyor. Artık televizyon dizileri gibi belgesellere erişmek de hiç olmadığı kadar kolay. Tüm bunlar yetmezmiş gibi, gördüğüm ve okuduğum her şeye yorum yapabiliyor, düşüncelerimi hem dünyanın dört bir yanındaki tüm okurlarla veya seyircilerle hem de uzmanlık alanımdaki yazarlarla paylaşabiliyorum.

Başka bir deyişle, parmaklarımla ekranın arasında önceden basılı kitap, gazete ve dergileri okumaya ayrılan zamanı ele geçirmeye ant içmiş yığınla okuma, film ve ses dosyası içeriği mevcut. Bu içeriğe hem ana dilimde hem de Kıta Avrupası'nda yaşayanların gün geçtikçe gündelik hayattaki ikinci dilleri olarak benimsediği İngilizcede oldukça cazip fiyatlara ulaşabiliyorum, üstelik İngilizce içerik sayısı ana dilimdekinden katbekat fazla.



Kısacası, ekran medyasının bana basılı kitaplardan kesinlikle çok daha fazla seçenek sunduğu aşîkâr. Bu durumda, kitap okumayı bırakırsam bir şey kaybeder miyim? Ya da kitap okumayı bırakmazsam herhangi bir kazancım olur mu?

Girişte de bahsettiğim gibi, bu mini kitap sizlere kitap okumayı bugün de anlamlı kılan on neden sunuyor. Bu on nedeni sıralarken dilsel çoğulculuğu destekleyen iki neden daha sayacak ve iki veya daha fazla dilde okuyabilmenin neden yararlı olduğunu açıklayacağım. Okuma ve medya teknolojilerinin tarihi konulu iki ara bölümdeyse kitap okumanın makul olup olmadığı ikilemine ışık tutacağım.

Kitapları tarayarak okuyanlar için de her bölümün sonunda bölümün özetini içeren bir kutucuk olacak.

Özet

Kitapların gücüne duyulan inanç, ekran medyasının kitaplardan hem daha fazla hem daha kolay erişilebilir içeriklere sahip olması nedeniyle ve okuma alışkanlıklarındaki değişimlerin de etkisiyle son otuz yılda zayıflamaya yüz tuttu. Dolayısıyla bu kadar farklı medyanın bir arada olduğu bir çağda neden kitap okumamız gerektiğini sorgulamak makul bir zemine oturdu. Bu mini kitap, bu sorulara on cevap sunuyor.





**OKUMAK BİR
UĞRAŞTIR VE BU
UĞRAŞ BİRAZ
ŞANSLA ZEVKE
DÖNÜŞEBİLİR.**

Modern toplumlar hazza ve herhangi bir şey için mümkün olduğunca az uğraş vermeye odaklı yaşıyor. Alışveriş merkezleri, turizm acenteleri ve eğlence sektörü bize benzersiz eğlence deneyimleri vadediyor. Sporcular tek amaçlarının rekabetin tadını çıkarmak olduğunu söylüyor. Çoğu öğretmen ve ebeveyn, okullarda öğretilen bilginin mümkün olan en az uğraşla, oyunlaştırılmış öğrenme araçlarıyla, ezbercilikten ve uzun metinler okumaktan uzak durarak edinilmesi gerektiğini çılgınca savunuyor. Uğraş sözcüğünü yaftalarken zevk sözcüğüne tapınmaya başladık. Sundukları hizmetleri –en azından şimdilik– benzersiz bir eğlence deneyimi olarak pazarlamayan sadece cenaze levazımatçıları, diş hekimleri ve doktorlar kaldı.

Ancak hayatta uğraş olmadan eğlence de olmuyor. Cristiano Ronaldo ve Lionel Messi, Jan Oblak veya Marc-André ter Stegen’e gol atmaktan zevk alabilir, ama sabahın beşinde uyanan insanlar için kahvelerini yudumlarken saatlerce spor salonunda ve antrenmanda ter dökmek muhtemelen bu kadar zevkli değildir. Ayrıca yaşlandıklarında ve vücutları onlara –fazlasıyla– uzun kariyerleri boyunca maruz kaldığı yaralanmaların faturasını sunduğunda bundan da pek zevk alacaklarını sanmıyorum. Milyonlarca dolarlık kazançları onlara biraz teselli olsa da kendilerine –en azından şimdilik– yeni bir vücut edinme şansı vermiyor.

İtiraf ediyorum: Her sabah sekiz kilometre koşuyorum. Bugünlerde koşmak hoşuma gidiyor ve bir nevi sabah meditasyonu

gibi geliyor. Yaklaşık bir saat boyunca kendimle, düşüncelerimle, bedenimle ve duygularımla baş başa kalıyorum; bugünlerde bu, pek çok çalışan için nadide bir ayrıcalık. Ancak koşu maceramın ilk yılında ağrı ve sızı içinde kıvrılır, eski ve bozuk lokomotif gibi oflayıp puflarken eve vardığımda düşüp ölüverecekmişim gibi gelirdi. Ancak tüm bu uğraşımın sonucunda, altmış yaşındaki bir adam olarak kırk yaşındakinden daha formdayım ve sadece normalde koştuğum mesafeyi iki katına çıkarır veya hızımı artırırsam zorlanıyorum. Ancak ben, sınırlarını zorlayan veya diğerleriyle rekabete giren koşuculardan değilim. Sadece bu şekilde rahatlayabiliyor ve koşunun tadını çıkarabiliyorum.

Aynı şey okumak için de geçerli. Okumak en başta uğraş gerektirir ve kısa bir süre sonra –biraz da eğitim ve şansla– zevke dönüşür. Günümüzde, elli yıl öncesine kıyasla daha yoğun uğraş veriliyor. Bu kitabın ilk bölümünde de bahsedildiği gibi, önce ses bilgisine ve sözcük dağarcıklarının kapsamını genişletmeye çalışan yeni okurlar, artık ekran medyasının beğeniler, paylaşımlar ve bağımlılık yaratan buluşlar yüzünden dağılan dikkatlerini toparlayabilmek için uğraşmak zorunda.

Kitap okumak, zamanımızın baskın ruhunun aksine bir medya deneyiminde uzmanlaşmak, bedenimizi ve ruhumuzu rahatlatmak ve her an her yerde elimizin altında bulunan ekrandan elimizi eteğimizi çekmek demek.

Kitap okumak ölçülebilir bir şey olmadığı gibi, özel hayatlarımızda sürekli olarak zorlandığımız pek çok türden ölçülebilir faaliyetlerin bir parçası da değildir. Bu durum, ruhunda biraz da olsa anarşistlik ve asilik barındıranlar için okumayı çekici kılar.

Bu zevk –en azından benim için– okumayla ilintili minik ritüellerle bir bütündür. Kendime pencere kenarındaki koltuğumu, kahvemi veya sıcak çikolatamı koyduğum sehparamı ve okuma



lambamı barındıran bir okuma köşesi yaratabildiğim için çok şanslıyım. Özellikle de okuma lambası, geceleri veya karanlık günlerde tatmin edici bir okuma vahası atmosferi yaratıyor. Gündüzse koltuğun karşısındaki pencerede obez kedimizin başarısız avlanma uğraşlarının ve akıp giden mevsimlerin manzarasını sunuyor. Bazen yaşamın düzeni raydan çıktığında ve okumaya fırsat bulamadığımda, bu küçük köşenin sadece görüntüsü bile beni rahatlatıyor.

Okuma ritüelinin rahatlatıcı etkisi bazen okuduğum içeriklerle tezat oluşturuyor. Edebiyat okuyorum çünkü hikâyeleri seviyorum; hayalimde bambaşka dünyalar yaratabiliyor ve zihnimde karakterleri, olayları ve olay örgülerini daha önce kimsenin canlandırmadığı şekilde canlandırabiliyorum. Metnin kalitesi, yazarla ve zihninden çıkan karakterlerle özdeşleşmemi sağlıyor, hatta bazen kendimi onlara her gün gördüğüm insanlardan daha yakın hissediyorum. Bu tür bir okuma beni genellikle rahatlatıyor. Ancak başka dünyaları hayal etme eylemi uğraş gerektiriyor ve bunun tek nedeni odaklanma zorunluluğu değil. Ne zaman iyi bir hikâye okusam inanç ve değerlerimi bazen gizliden gizliye bazense açıkça sorguluyorum. Bu hikâyeler beni bazen hayat-

ta yaptığım yanlışlar ve geride bıraktıklarım konusunda ısrarla yüzleştiriyor. Dolayısıyla bu tür zorlu okumalar beni gerçeklerle yüzleştiriyor, kararlarımı gözden geçirmeye itiyor ve belki de daha iyi ve anlayışlı bir insan olmama yardımcı oluyor.

Bu durum popüler bilim kitapları için de geçerli. Son zamanlarda fizik, nörobilim ve biyoloji üzerine yazılmış kitapları okuyarak dünyaya ilişkin eski görüşlerimi sorguluyor ve yepyeni bakış açıları keşfediyorum. Sosyalist Yugoslavya'nın parçalanmış dünyasında büyüdüğüm yıllarda Slavoj Žižek, Slovenlere ve benzer şekilde kendi kimliğime bakış açımı derinden sarstı. Makaleleri hem kendimin hem de yurttaşlarımla bizi belirli ve bazen de oldukça umutsuz tarihi yollara sevk eden korkularını, duygularını ve umutlarını tanımlayan ve o zamana kadar fark etmediğim dinamikleri anlamamı sağladı.

Yaşamın anlamı –en azından benim için– ancak yaratıcı okumanın yarattığı bu tür bir –deyim yerindeyse– yıkımda bulunabilir, ancak bu tür yıkımlarla günlük şeylerde ve olaylarda yepyeni anlamlar keşfedebilir, daha düne kadar kopmuş görünen insan ilişkilerine yepyeni boyutlar katabiliriz. Bu, bana gündelik rutinlerimden en azından arada bir uzaklaşmayı başarak, şairin de dediği gibi, bir gün ışığı huzmesiyle aydınlanan dünyanın merkezindeki konumuma kaçabildiğimi ve yaklaşan geceyi orada sakince beklediğimi hissettiriyor.

Peki neden İngilizce, Almanca ve Fransızca pek çok kitap mevcutken Slovence, Katalanca, Norveççe, Estonca veya Hırvatça okuyalım? Neden bazılarımız azınlıkta kalmış, daha zor ve marjinal dillerde ısrar ediyor? Dokuzuncu bölümde vereceğim cevabın, dilsel çeşitlilik gibi harika bir geleneğin ruhuna uygun olacağını umuyorum.

Özet

Bazen önceden bilmediğimiz sözcüklerin yardımıyla bilinen sözcüklere yeni anlamlar yükleyerek, yeni benzetmeler ve sıra dışı tümceler türeterek dünyayı altüst edebilir ve sıra dışı bir şekilde yeniden düzenleyebiliriz.

Böylece yaratıcı düşünce, yeni bilgiler ve yepyeni sözcükler ortaya çıkar. Kitap okumak, düşünmeyi öğrenmenin zevkini de beraberinde getiren bir uğraştır.